

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0204

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain these Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Sta, ramenta & fragmenta extrahunt, quæ ex ipsis inhærent vulneribus; Caloway enim longa sunt tela ex acuta arundine aliove ligno confecta, quæ ex manu vibrantur, Ceramensi populo vulgarissima, quæ noxia admodum sunt instrumenta vulnerantia, atque ad ossa penetrantia in ramenta facile diffiliunt, vel ipsis tam firmiter inhærent, ita ut evelli nequeant, quin disrumpantur. Piscis Gepe hanc quoque malignam habet naturam, quod homines pusillis navigiis insidentes vulneret in pedibus vel brachiis eodem modo ac Caloway, a quibus utrisque hæc arbor suum fortita fuit nomen, ac folia formam. Alii masticata vel contrita folia anthracibus inponunt, ut magis intumescant & disrumpantur. Ejus lignum foco etiam conducit.

Tabula Centesima Sexta

Ramum exhibet *Arboris spiculatorum*, quæ *Caju Caloway* incolis dicitur.

zyn, trekt de splinters en stukken wyt, die van dezelve in de wonde zyn steken blyven, want Caloway zyn lange pylen van scherp riet, of ander hout gemaakt, die men wyt de hand schiet, by de Ceramse Volkeren zeer gemeen, een snood geweer 't welk in 't quetzen op het been stotende, ligt splintert, of in 't been zodanig steken blyft, dat men 't zonder stukken niet uyttrekken kan. De *Visch Gepe* is mede van die booze natuure, dat by de luyden in kleene praauwen zittende, dikwils in een arm of been schiet, als een Caloway, van welke beyde dezen boom zynen naam, en de bladeren baare gedaante hebben. Andere leggen de geknouwde of gewrevene bladeren op de bloedsweren, die ze sterkeleyk optrekken, en tot 't breken brengen. Zyn hout kan men tot brandhout gebruyken.

De hondert en zesde Plaat

Vertoont een Tak van de *Splinter-boom*, die *Caju Caloway* by de Inlanders genaamt wert.

CAPUT VIGESIM. SECUNDUM.

Clompanus major. Clompan.

HÆc arbor *Eriophoro* quam simillima est, ejus autem rami non ita ordinati sunt, nec truncus spinis obsessus est, nec cortex ita albicat quam *Eriophori*, cæterum ejusdem altitudinis & crassitie. Folia plerumque in ramorum summo progernant longis in petiolis, qui ad finem incurvantur, atque inordinati sunt. Septem autem folia petiolo simul infident, plerumque in orbem, *Eriophori* foliis simillima, sed majora, & superius latissima, ac subito in apicem desinentia, horum medium novem pollices longum est, tres cum dimidio latum, reliquaque tria lateralia pollice breviora sunt, firmiora, & crassiora illis *Eriophori*, inferne viridia, superne pallidiora.

Flores concavum referunt caliculum, ex quatuor vel quinque petalis formati obliquis, & retrorsum flexis, fere instar *Papajæ* floris, in medio autem pistillum erigitur, ex albo flavescens ac viscosum, quod ad basin obscure rubet, odoris ingrati.

Fructus bursam refert uno latere rectam, altero incurvam, instar crescentis lunæ, incurvum gerens apicem instar harpaginis, externe primo viridis, dein croceus, ac demum nigricans, ex brevi crassoque petiolo dependens, quique maturus ad rotundam dehiscit partem. Putamen exterius durum est, semidigitum crassum, interne ex incarnato colore eleganter rubet, in multas cellulas divisum, in quibus officula locata sunt rubra pellicula obducta, atque sub hac tenuis ac nigra gluma. Officula hæc sicca inposita sunt medullæ, multis fibrillis pertextæ instar *Tamarindi* fructuum. Quodvis officulum *Fabæ* magnitudinem habet, oblongo-rotundum, externe nigerrimum, non autem splendens, interne albicat, estque durum, ac pinguisimum, ita ut oleum ex illo exprimi possit.

Si cortex incidatur, album exstillat lac, quod statim inspissatur instar calcis, sed paucissimum, & in petiolis non observatur: *Vulgarium* arborum lignum est album, molle, & fragile, si vero arbor sit vetusta, cor gerit flavum & duriusculum, per longitudinem striatum instar ligni *Ciati*, ex quo *Bandaneses* & *Ceramenses* afferes fecant, ad cistas & scriniaria opera, lignum hoc, licet sit leve, in aqua fundum petit, quum sit fungosum, & aquam inbibat.

In *Macassara* hæc arbor in tantam non excrescit altitudinem quam *Amboinensis*, sed magis extensa est, & crassior gerit truncum, si floreat, tetrum spirat odorem, qui per ventum ad longam percipitur distantiam. Lignum ibi quoque flavescit, ac quodammodo rufescit, & per longitudinem striatum est, quod ad crassos adhibetur afferes, ex quibus *Æthiopes* sepulchra & minora formant navigia.

Nomen. Latine *Clompanus major*. Malaice *Clompan*. *Macassarice* *Calompon*. *Bandaice* *Fougul*, quidam hanc vocant *Eriophorum silvestrem*, contra *Ternatenses silvestrem Maroccam*, quum subsequenter *Clompanum* minorem domesticam putent esse.

Locus.

XXII. HOOFDSTUK.

De groote Clompan-Boom, ofte de wilde Capox-Boom.

DEze boom is den *Capox-boom* zeer gelyk, doch de takken wassen juist in zulken order niet, ook heeft den stam geene doornen, en de schorsse is zo wit niet als aan den *Capox-boom*, woorts van dezelfde dikte en hoogte. De bladeren hangen meest aan 't voorste der takken, op lange steelen, dewelke aan 't eynde krommen, en zonder order staan, 7. bladeren teffens op eenen steel, meest in een kring, de *Capox-bladeren* gelyk, maar grooter, na voren wat breed, en schielijk in een spits eyndigende, het middelste is 5. duymen lang, 3. dito breed, de andere 3. te weerzyden telkens een duym korter, styver, en dikker, als de *Capox-bladeren*, binnen zynze wat groen, van buyten wat bleeker.

De bloemen zyn als een bol keltje, van 4. a 5. blaadjes gemaakt, scheef, en agterwaarts gebogen, schier als de bloemen van *Papaja*, in de midden met een hoornje, van verwe wit-geel, en als besmeerd, op de grond donker-rood, van reuk wyl.

De vrucht is als een beurs, doch de eene zyde is regt, en de andere krom als een wassende Maan, met een kromme spits voor op, als een bank, van buyten eerst groen, daar na hoog-geel, en ten laatsten swartachtig, aan een korte dikke steel hangende, ryp zynde, aan de ronde zyde open berstende. De buytenste bolster is hart, en wel een halve vinger dik, binnen is ze schoon incarnaat-rood, in veele Cellen verdeeld, daar inne korts leggen met een rood vlies bekleed, en daar onder een swarte dunne schaal. Deze korts leggen in een droog merg, met veele vezelingen doortrokken, gelyk de vruchten van *Tamarinde*. Ieder korts is in de grootte van een boon, langwerpig-rond, van buyten pikwart, doch niet glimmende, 't binnenste is wit, hardachtig, doch zeer vet, zo dat men oly daar wyt persen kan.

Als men in de schorsse kapt, komt een witte melk voor den dag, doch word terstond droog, als kalk, maar zeer weinig, en is aan de steelen niet te zien; 't hout van de gemeene bomen is wit, week, en breekzaam, maar als den boom oud word, krygt by binnen een geel en hardachtig hout, in de lengte gestreept als *Kiaten-hout*, waar van de *Bandanzen* en *Ceramers* planken zagen, tot *Kistjes*, en voor de *Schrynwerkers* bequaam; dit versche hout al is 't ligt, zinkt evenwel in 't water, om dat het voos is, en 't water inzuigt.

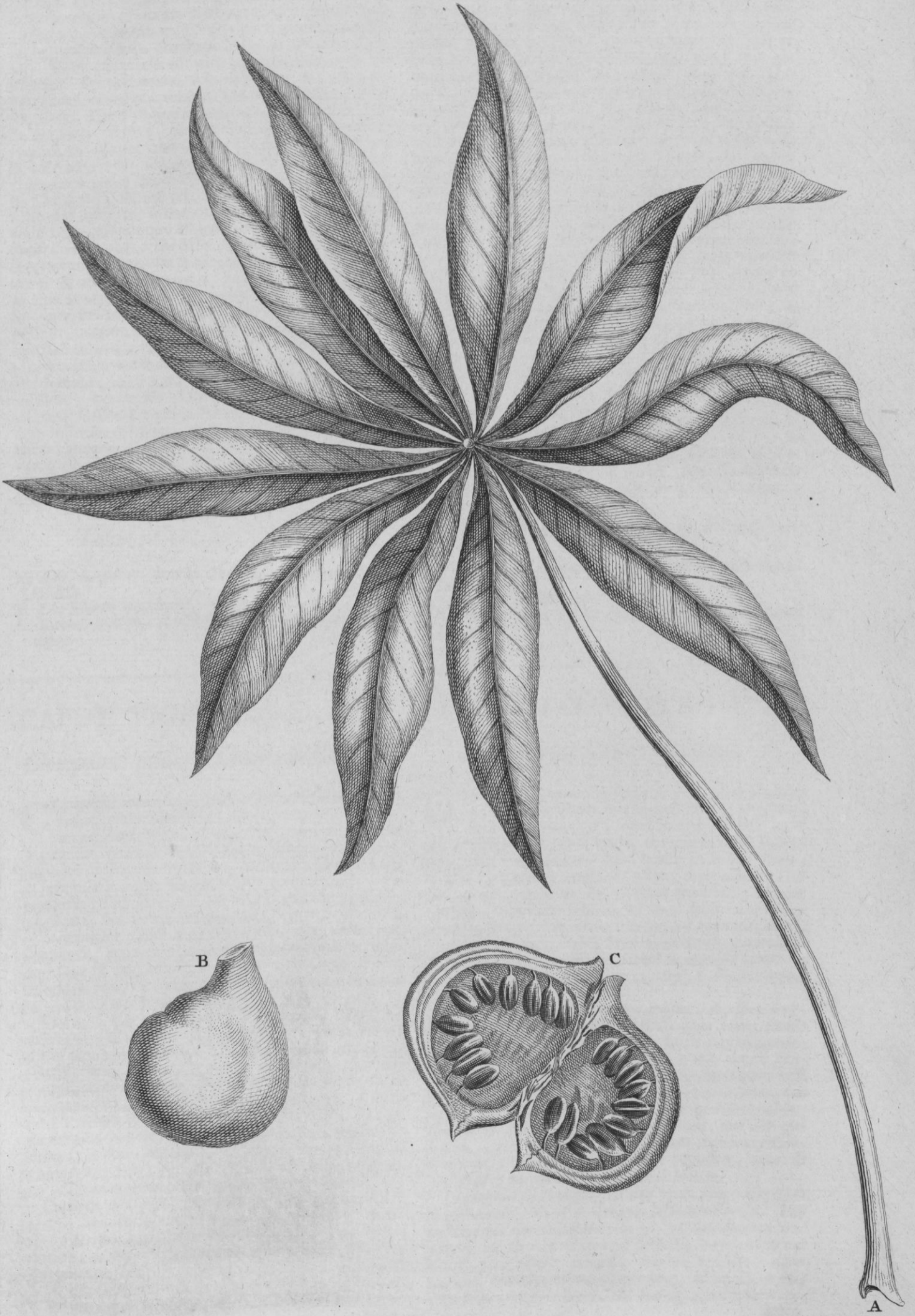
Op *Macasser* werd deze boom zo hoog niet als de *Amboinische*, maar meer wytgebreyd, en dik van stam, als by bloeyd, geeft by een wylsen reuk van zig, die de wind verre voerd; 't hout is aldaar ook geelachtig, na den rofsen trekkende, in de lengte geaderd of gestreept, gebruykelyk tot dikke planken, waar van de *Mooren* bare graven maken, als mede praauwen.

Naam. In 't Latyn *Clompanus major*. Op *Maleys* *Clompan*. *Macassars* *Calompon*. *Bandanees* *Fougul*, zommige noemen hem wilde *Capok-boom*, daar en tegen de *Ternatanen* wilde *Marocca*, om datze de volgende kleene *Clompan* voor de tamme houden.

Plaats.

A

Locus. Raro in Amboina obcurrit, quæque ibi invenitur, flores potissimum profert, rarosque fructus, majori copia reperitur in parva Cerama circa Erangam, ac copiosior in Banda, Cerama orientali, & Macassara.

Ufus. Ejus fructus potissimum in usu sunt, quorum tosta putamina cinerem præbent ad pigmentum Caffomba, qui alioquin ex Durionum corticibus præparatur, uti in capite *Cartbami Indici* id latius explicatur. Folia contusa constractis inponuntur artubus vel luxatis. Teneralia autem folia contusa, & cum aqua propinata, omnem internum temperant æstum ut & febrilem. Hunc in finem multum adhibentur in Amboinensibus variolis, ubi refrigerium quam maxime requiritur. Caput hisce etiam lavari potest, uti cum illis Eriophori fit, sed non ita viscosa sunt, magisque refrigerant quam depurant. Ex pinguibus ejus officulis oleum, uti dictum est, exprimi potest, sique bacello sint adligata, instar candelæ ardent. Amboinenses arbores plerumque album producant lignum, Bandenses vero & Macassareses, si sint crassissimæ & vetustæ, flavum ac striatum generant cor, ex quo trabes minores & asseres formantur, quæ arbores potissimum in altis & ventosis crescunt montibus, in densis enim silvis non inveniuntur. Per stipites hæ arbores propagari possunt, quarum tamen paucæ progerminant. Hæ arbores circa ædes non plantantur, quum per fortiorem facile disjiciuntur ventum, licet altæ & crassæ sint, ob fragile lignum, rami vero transplantari possunt in solo argilloso, in arenoso enim & levi non facile progerminant. Officula nigra in sartagine tosta, donec putamen ipsorum dehiscat, esui apta sunt & dulcescunt instar Nucum avellanarum, nec Cephalalgiam aut vertiginem caussant, uti a vulgo putatur. Ex iisdem officulis Javani oleum exprimunt ad Lampades usitatum.

Tabula Centesima Septima

- Ad Litt. A. folium denotat *Clompani majoris* seu *Eriophori silvestris*.
 B. Ejus fructum repræsentat.
 C. Eundem apertum, ut officulorum *seminalium situs* conspiciatur.

CAPUT VIGESIM. TERTIUM.

Clompanus minor. Clompan Boerong.

Clompanus minor cum majori quo ad folia parvam habet convenientiam, fructus autem quodammodo conveniunt: Arbor est plerumque recta & gracilis, præcedente humilior, sensim vero ad Eriophori crescit altitudinem. Ejus folia sunt solitaria & irregularia, cum Canarii foliis quodammodo convenientia, sed glabriora & angustiora, ad petiolum angustata, ubi verrucam quædam gerunt, ac tres nervi concurrunt, bini autem laterales non ample extenduntur, reliquæ enim costæ transversales plerumque sunt & parallelæ, inæqualis sunt longitudinis, inferiora enim sex septemve pollices longa, superiora novem & undecim, ac quatuor pollices lata.

Flores in racemis excrefcunt spithamam longis, ex quibus rari & vagi dependent flosculi, ex quinque angustis petalis constantes, ex angusto collo ortum ducentes, dein sese explicantes, ac demum cito sese contrahentes in unum centrum, ubi & plures simul conjunguntur, & corymbi formam exhibent, coloris fordide albicantis, seu ex viridi & albo mixti. In fundo minium habent colorem, ubi & luteum erigitur pistillum, trigono capitulo insistens, odoris gravis, sed cito dispergens, qui nostræ nationi hircinus habetur, Ternatensibus vero gratus & masculinus.

Capitula oblonga, antequam flores sese aperiant, viridia sunt & splendentia, acsi gummi essent obducta, plurima autem horum flosculorum pars frustra decedit, ita ut ex uno racemo tres tantum, quatuor vel quinque fructus perfecti excrefcant & glomerati quasi dependeant, qui crassæ sunt siliquæ & breves, vulgarem digitum longæ, pollicem crassæ, binos trans-

Plaats. Hy wast weinig in Amboina, en die men aldaar vind, draagt meest bloemen, en weinige vruchten, meerder vind men hem op kleen Ceram, ontrent Erang, en noch meer in Banda, Oost-Ceram, en Macasser.

Gebruik. Zyn gebruyk is meest in de vruchten, welkers gebrande bolsters een affche geeft tot 't Cassomba verwen bequaam, die men anders van de Durioen scbellen maakt, gelyk in 't Kapittel van Chartamus Indicus te lezen is. De bladeren gestoten, werden gelegd over gebroke leden, of gewrigten, die verstuylt zyn. De jonge bladeren gestoten, en met water gedronken, verkoelen alle inwendige hitte, en koortzen &c. Het wert tot dien eind veel gebruykt in de Amboinsche pokken, die groote verkoeling van noden hebben. Men kan ook 't hoest daar mede wasschen, gelyk met de bladeren van Capok, doch zyn zo slymerig niet, en verkoelen meer, dan zuiveren. Uyt de vette korls kan men, als gezegt, olie persen, en aan een stokje geregen, brandenze als een kaarze. De Amboinsche bomen blyven meest wit van hout, maar in Banda en Macasser, als de bomen zeer dik en oud van stam werden, gewinnenze dat geele en gestreepte bert, waar van men balkjes en planken kan maken, welke boomen meest op booge en lugtige plaatzen groeyen, want in 't dichte bosch vind men ze niet. Met stokken kan men hem verplanten, waar van egter weinige opkomen. Deze bomen leyd men niet geert om de buyzen, om dat ze wel hoog en dik worden, maar door een sterken wind zeer ligtelyk gebroken, en omgeworpen worden, wegens 't brosse hout, doch de takken kan men weer verplanten, als 't een kleyachtige grond is, want in zandige en losse willenze niet wel opkomen. De swarte korls in een panne geroost, tot dat de schelle daar van berst, werden bequaam tot eten, en zyn zo zoet als Hæfel-noten, zonder vreeze voor hooftpyn of duyzeling, gelyk de gemeene man geloof. Uyt dezelve korls persen de Javanen een olye, gebruykelyk tot de lampe.

De hondert en zevende Plaat

- Vertoont by Lett. A. een blad van de groote wilde *Capox Boom*.
 B. Zelf aan deszelfs vrucht.
 C. Dezelfde geopent, op dat de plaatzing der zaaden gezien wert.

XXIII. HOOFDSTUK.

De kleyne Clompan-Boom.

De kleyne Clompan heeft met de groote aan bladeren weinig gemeenschap, maar wel met de vruchten, het is in 't gemeen een rechte en dunne boom, lager dan de voorgaande, doch metter tyd wort by een Capoxboom gelyk. De bladeren staan enkeld en zonder order, de Canary-bladeren eenigsints gelyk, doch effender, en wel zo smal, agter na den steel toe smallende, alwaar zommige een wratte hebben, en daar ook drie zenuwen te zamen stoten, doch de twee ter zyden gaan niet verre, want de resterende ribben lopen meest dwars en parallel. Zy zyn van ongelyke lengte, want de agterste zyn 6. en 5. duymen, en de voorste 9. en 11. lang, 4. duymen breed.

Het bloeyzel komt voort aan trossen, een span lang, daar aan seldzame en ydele bloempjes hangen, van 5. smalle blaadjes gemaakt, uyt een nauw balsje ontspringende, baar uytbreydende, en dan schielyk weer te zamen sluytende in een Centrum, alwaar ze ook aan malkander vast zyn, en zo de gedaante van een kroontje uytmakende, van verwen wyl-wit, of uyt den witten en groenen gemengt. Binnen op den grond zynze Menie-rood, met een geel draatje, op een drieboekig knopje staande, van reukswaar, doch slap, dewelke onze Natie voor bokachtig, maar de Ternatansen aangendam en mannelyk houden.

De langwerpige knopjes, eer den bloem komt, zyn groen en glimmende, als of ze met gom bestreken waren. Het meeste deel dezer bloempjes valt af, zo dat aan een tros maar 3. 4. en 5. vruchten tot perfectie komen, en op een klomp by malkander hangen, dezelve zyn korte dikke bouwen, een middelbaare vinger lang, en een duym dik, twee dwers-vingers breed, een weinig achterwaarts gebogen